

Dragan
Damjanović

Natječaj za izgradnju Beča 1858.: ključna epizoda europskog urbanizma u 19. stoljeću

Harald Stühlinger, *Der Wettbewerb zur Wiener Ringstraße. Entstehung, Projekte, Auswirkungen*, Basel: Birkhäuser, 2015., 396 str.
ISBN 9783035603804

Nakon velike serije knjiga *Wiener Ringstrasse – Bild einer Epoche*, koja je objavljivana od kraja šezdesetih do početka osamdesetih godina prošlog stoljeća vladalo je u Austriji višedesetljetno zatišje na polju novih opsežnijih temeljitijih istraživanja izgradnje Ringa, svakako najvažnije epizode bečke povijesti umjetnosti 19. stoljeća. Situacija se bitno promijenila u zadnjih nekoliko godina, dijelom zbog obilježavanja obljetnica vezanih uz važne arhitekta, protagoniste izgradnje ovoga dijela Beča, poput Theophila Hansena, u povodu čije je dvjestote obljetnice rođenja 2013. godine organizirano niz izložbi te publicirano nekoliko monografija. Nadalje, Institut za povijest umjetnosti i povijest glazbe Austrijske akademije znanosti objavio je u zadnjih pet godina monumentalne monografije o Hofburgu, od kojih se jedna odnosi na razdoblje 19. stoljeća, pa se, dakako, preko projekta za carski forum i dovršavanje dvorskog kompleksa, neposredno dotiče i izgradnje Ringa. Knjigu Harald Stühlingera *Der Wettbewerb zur Wiener Ringstraße. Entstehung, Projekte, Auswirkungen* (Natječaj za bečki Ring. Nastajanje, projekti, posljedice), objavljenu u izdanju baselske kuće Birkhäuser 2015. godine, možemo smatrati dijelom toga oživljenoga istraživačkog interesa i novoga vala monografija vezanih za Ring.

Ne zanemarujući ranije objavljene tekstove o izgradnji Ringa, na prvome mjestu monumentalne monografije Renate Wagner Rieger i Elisabeth Springer, Stühlinger je svoju monografiju utemeljio na detaljnom istraživanju sačuvane arhivske građe, uglavnom iz Austrijskog državnog i Bečkog gradskog arhiva te onodobnih novina, glavnih bečkih dnevnih glasila poput *Wiener Zeitung*a i *Die Presse*. Zahvaljujući povratku izvorima, uspio je

←
Natječajni
projekt
Euarda van
der Nülle
i Augusta
Siccarda von
Siccardsburga
za izgradnju
Ringa, 1858.;
Wiener
Zeitung, 78,
2. 4. 1859.,
Prilog

sagledati cjelokupni život onoga vremena, uvidjeti niz različitih faktora koji su utjecali na planiranje i kasniju izgradnju Beča, uklopiti događanja u opći politički okvir, ali i osobne odnose, uvjetovane prijateljstvima i poznanstvima ključnih protagonista. Sva je ta saznanja vješto strukturirao oblikujući opširni tekst koji obiluje podacima vezanim za ključnu epizodu bečke urban(istič)ke povijesti 19. stoljeća – natječaj za proširenje grada iz 1858. godine. Riječ je o mikro(kunst)-historijskom radu, u smislu razdoblja i prostora na koje se autor usredotočio, međutim, kroz ovu se studiju slučaja vješto obrađuju i općeniti problemi gradogradnje u 19. stoljeću. Primjeri planiranja u drugim gradovima u Europi 19. stoljeća – Münchena, Pariza, Berlina, Hamburga i drugih mjesta – donose se kako bi se objasnila pojedina rješenja koja se pojavljuju u natječajnim prijedlozima za bečki Ring ili koja su kasnije primijenjena pri njegovoj izgradnji.

Knjiga je podijeljena u šest velikih

poglavlja u kojima se sistematično obrađuju svi važniji aspekti vezani za natječaj za izgradnju grada Beča iz 1858. U prvome se poglavlju tako donose općeniti podaci o razvoju sustava natječaja u Habsburškoj Monarhiji, pa i šire, od 1838. do 1858. Slijedi poglavlje koje se usredotočuje na Beč u vremenu neposredno prije raspisivanja natječaja, da bi autor potom prešao na samu provedbu natječaja u trećemu poglavlju. Četvrto, najopširnije poglavlje donosi uvid u natječajne projekte, a potom slijede kraća završna poglavlja koja govore o općim odlikama natječajnih radova iz 1858. i o njihovu utjecaju na razvoj grada nakon 1858. Knjiga završava s prijepisom velikoga broja izvornih dokumenata vezanih uz natječaj. Tekst je ilustriran velikim brojem izuzetno kvalitetnih reprodukcija u boji: starih planova, projekata, nacрта i karata. Objavljene su i mnoge fotografije nastale u vremenu prije ili za vrijeme rušenja bedema, kao i one koje prikazuju stanje neposredno nakon raščišćavanja terena te

←
 Natječajni
 projekt
 Ludwiga
 Förstera za
 izgradnju
 Ringa, 1858.;
 Wiener
 Zeitung, 88,
 17. 4. 1859.,
 Prilog

mnoštvo ilustracija iz onodobnog tiska.

Osvrt na provedbu natječaja za razne arhitektonske, inženjerske i urbanističke projekte u predrevolucionarnom, predožujskom periodu, koji su bili objavljivani u središnjem arhitektonskom glasilu Habsburške Monarhije toga vremena *Allgemeine Bauzeitung* čini, kako je spomenuto, prvi dio monografije. Autoru je pri pisanju toga poglavlja bio cilj ustanoviti kako je sustav natječaja u to vrijeme funkcionirao u Austrijskom carstvu te ostatku Europe a kako bi bolje razumio zbivanja oko natječaja za proširenje Beča iz 1858.

Postavljanje konteksta nastavlja se i u poglavlju vezanome za izgled prijestolnice Monarhije prije raspisivanja natječaja. Doznaje se tako da je središnji dio grada bio okružen s trideset četiri predgrađa koji su administrativno postali dijelom Beča tek 1850. godine. Iako je veličinom bio najveći grad njemačkog govornog područja i četvrti po veličini u Europi (nakon Londona, Pariza i Carigrada), svojim izgledom i

infrastrukturom nije mogao parirati ni mnogo manjim urbanim centrima poput obližnjega Münchena. Središnji dio grada bio je prenaseljen, pa su se počele podizati građevine i na samim gradskim bedemima (kako pokazuje primjer do danas očuvane raskošne klasicističke palače obitelji Coburg, podignute 1844.). Prostrana glasija predstavljala je zimi zbog blata, a ljeti zbog prašine ozbiljan zdravstveni te komunikacijski problem, dok je zapuštena infrastruktura dovodila do čestih epidemija, osobito kolere. Sadržaj kanalizacije izlijevao se, naime, na nekim mjestima u vodoopskrbni sustav, a ostatak je dospijevao u Dunavski kanal koji se pretvorio u otvoreni, do krajnosti zasićeni, kanalizacijski tok koji se s vremena na vrijeme morao čistiti ručno zbog nedovoljnog protoka vode.

Rušenje zidina i izgradnja Ringa prema Stühlingeru predstavljali su stoga nužnost ponajprije zbog higijenskih, zdravstvenih i prometnih razloga, no istodobno su bili uvjetovani i težnjom da

← Natječajni projekt Petera Josepha Lenéa za izgradnju Ringa, 1858.; Wiener Zeitung, 144, 23. 6. 1859.

Beč sustigne u razvoju ostale europske metropole, da se monumentalizira i putem arhitekture pokaže moć koju je (još uvijek) imala habsburška dinastija, te da posluži kao uzor ostalim naseljima u ovome prostranome carstvu.

I prije revolucije 1848/1849., a osobito nakon nje, nastaje niz rješenja i prijedloga za djelomično ili potpuno uklanjanje zidina i izgradnju područja glasijske. Zbog moći vojske koja je većim dijelom kontrolirala ovaj dio grada ništa se nije dogodilo do 1856. kada nedaleko od Schottenringa započinje izgradnja, pokazat će se kasnije, jedine sakralne građevine budućega Ringa – Votivne crkve, podignute u zahvalu za spašavanje Franje Josipa u atentatu 1853. godine. Od sredine pedesetih prijedlozi, pa i prvi konkretni projekti za djelomičnu ili potpunu izgradnju glasijske naglo se umnožavaju. U raspravu se uključuje i u hrvatskoj povijesti umjetnosti dobro poznati profesor s Bečkoga sveučilišta Rudolf Eitelberger von Edelberg koji kroz svoje tekstove uvjerljivo zagovara

korištenje toga prostora za podizanje monumentalnih javnih građevina, kojima je Beč još uvijek oskudijevao.

Nastojanjima ponajprije čuvenoga (i u nas prilično ozloglašenoga) ministra unutrašnjih poslova Alexandra von Bacha, jednog od ključnih reformatora Habsburške Monarhije u 19. stoljeću, konačno je 20. prosinca 1857. objavljen carski proglas o rušenju bedema, a potom je 31. siječnja 1858. raspisan natječaj, koji je ostao otvoren do 31. srpnja iste godine. Radilo se o idejnom natječaju koji nije trebao riješiti konkretne probleme, već donijeti široki spektar rješenja vezanih za proširenje grada, rušenje zidina i zakopavanje jaraka.

U tekstu natječaja potencijalnim sudionicima dane su tek osnovne smjernice za oblikovanje projekata. Bile su tako propisane javne građevine koje se imaju sagraditi na novome gradskom području te koliko okvirno mogu zauzimati prostora, no ne i kako će biti iskorišten preostali dio zemljišta.

Bila je propisana i širina središnje ulice u novom dijelu grada (koju danas zovemo Ringom, a koja se u natječajnim prijedlozima nazivala raznim terminima, pa se autor odlučio koristiti u monografiji neutralni pojam bulevar), i to na četrdeset klaftera, čime bi ona bila šira i od pariških Elizejskih poljana i od minhenske Ludwigstrasse.

Svaki sudionik natječaja dobio je, nadalje, plan grada na osnovi kojega je mogao izraditi svoj projekt. Ukupno je stiglo osamdeset pet natječajnih prijedloga iz raznih dijelova Europe. Javili su se ponajviše lokalni arhitekti, no radovi su poslani i iz Celja, Bratislave, Hamburga, Frankfurta, Berna, Ženeve, Lavova, Venecije, Budimpešte, Graza, Magdeburga, Praga i drugih gradova (autor ne navodi je li koji rad poslan i iz Hrvatske). Pojedini arhitekti javili su se s dva projekta na natječaj, a znakovito je da su se natjecali i pojedini članovi žirija.

Natječajni prijedlozi, koje autor doista detaljno analizira, bili su izuzetno raznoliki po rješenjima. Dok je dio predviđao postavljanje vila i prostrane zelene površine na području nekadašnje glasije, dio je predlagao gotovo potpuno iskorištavanje toga zemljišta za izgradnju višestambenih najamnih te monumentalnih javnih građevina.

Prijedlozi su se razlikovali i po predviđenoj širini i postavi glavnoga bulevara (na zidine, uz zidine, iznad jaraka ili dublje na glasiji, pa čak i s vanjske strane glasije). Većina ga je udaljila od središnjega dijela grada jer su građevine unutar zidina bile previše heterogene, a učestalo i vrlo skromne, da bi njihove fasade mogle gledati na reprezentativni prostor novoga bulevara. Nadalje, velik je dio arhitekata jarke nastojao iskoristiti bilo za temelje građevina, kanalizaciju, bilo kao podrum.

Projekti se razlikuju i po načinu na koji su povezivana predgrađa i središnji dio grada, oblikovanju manjih ulica koje

su presijecale bulevar, odnosu parkovnih i izgrađenih površina, grupiranju javnih i monumentalnih građevina, predviđenom opsegu zahvata u centru, itd. Analizirajući predložena rješenja, Stühlinger ističe – mada se načelno slaže s Renate Wagner Rieger da je pravi kut kao ključan element urbanizma u 19. stoljeću vrlo prisutan i na natječaju za izgradnju Beča – da dio projektnih prijedloga sadržava već jasnu kritiku *urbanizma pravoga kuta*, odnosno da pokazuje težnju za unošenjem slikovitih vizura u izgradnju grada.

Dio sudionika natječaja (ponajprije arhitekti) je uz planove za izgradnju Beča predao i atraktivne perspektivne prikaze i izometrije novih dijelova grada. Njihova predložena arhitektonska rješenja zanimljiv su odraz stilskih lutanja pedesetih – prevladavaju građevine projektirane u romantičarskom Rundbogenstilu i neogotici, ali javljaju se i primjeri kasnog klasicizma i rane neorenesanse.

Žiri za prosudbu natječajnih radova imao je ukupno devetnaest članova, ponajprije regrutiranih iz raznih bečkih ministarstva. Među njima se je, dakako, nalazila i skupina stručnjaka: pet arhitekata, jedan inženjer željeznica te jedan povjesničar umjetnosti (!), nezaobilazni Rudolf Eitelberger. S obzirom na broj prijavljenih, zadaća žirija nije bila nimalo laka, pa je sastavljen poseban protokol koji je davao osnovne smjernice pri ocjenjivanju. Ponajprije se trebalo provjeriti odgovara li plan potrebama industrije i trgovine, nadalje potrebama vojske te naposljetku potrebama stanovništva (hoće li omogućiti podizanje dovoljno velikoga broja stanova, tržnica, je li prikladan obzirom na zdravstvene čimbenike). Stühlinger uočava kako su i estetska mjerila bila od izuzetne važnosti – prednost pri ocjenjivanju dana je onim projektima koji su grupirali monumentalne javne građevine na jednom ili dva mjesta.

Nagrade su na kraju dobili gotovo isključivo domaći arhitekti. Prvu nagradu, u iznosu od 3500 forinti, podijelili su Ludwig Förster, dvojac Eduard van der Nüll & August Siccard von Siccardsburg te Friedrich Stache. Ostali nagrađeni bili su Moritz Löhr, Valentin Streffleur, Ludwig von Zettl, Eduard Strache, Alois Lišek, Joseph Melnitzky te Martin Kink, koji jedini nije bio Bečanin – radio je u to vrijeme kao *Landesbaudirektor* za Štajersku u Grazu.

U natječaj su bili uključeni i u hrvatskoj povijesti umjetnosti sredine 19. stoljeća dobro poznati protagonisti poput već spomenutog arhitekta Ludwiga von Zettla, autora zgrade Zemaljske bolnice (danas središnje zgrade Zagrebačkog sveučilišta) u Zagrebu ili Carla Rösnera, arhitekta đakovačke katedrale i dogradnje iločkog dvorca, koji je pak poslao svoj natječajni prijedlog (nažalost nesačuvan) za izgradnju Ringa.

Nagrađeni planovi iz 1858. poslužili su kao osnova generalnog plana za izgradnju Ringa, a dijelom i ostatka grada. Niti jedan

nije iskorišten kao neposredni uzor za regulatorni plan. Na osnovi predloženih rješenja i diskusija posebnoga povjerenstva o natječajnim planovima izradio je, naime, Ludwig von Zettl novi *ministarski* plan za Ring sredinom travnja 1859., koji će tijekom iste godine biti u nekoliko navrata revidiran. Nedugo potom donesen je, 29. rujna 1859., novi građevni red za Beč koji je omogućio započinjanje radova na izgradnji novoga dijela grada.

Zadnji dio Stühlingerove knjige donosi uvid u objavljene tekstove s kraja pedesetih vezane za natječaj – knjižice, feljtone i druge članke u novinama, bilo sudionika natječaja bilo članova žirija. Osobito je naglašena važnost feljtona koji je u *Wiener Zeitungu* 1859. objavio Rudolf Eitelberger, a kojemu je bio priložen čitav niz projektnih prijedloga (od kojih je ponajviše favorizirao onaj svojih prijatelja Eduarda van der Nülla i Augusta Siccarda von Siccardsburga).

Stühlinger ispravno uočava kako je program izgradnje javnih građevina na Ringu na natječaju iz 1858. jasan odraz

→
Bečki Ring
krajem 19.
stoljeća,
pogled na
dvorske
Muzeje;
Zbirka
razglednica
NSK, Zagreb

←
Bečki Ring
krajem 19.
stoljeća;
Zbirka
razglednica
NSK, Zagreb

neoapsolutističke uprave Monarhije u tome razdoblju. Gotovo sve nove javne građevine bile bi vezane, da su izvedene prema tome planu, uz vojsku ili dvor, a trebale su svjedočiti o moći centralne administracije carstva te dodatno ojačati položaj vladajuće kuće. Najviše je prostora ostavljeno za vojne građevine: kasarne te zgrade Generalkomande, osobne carske garde i stražarnica. Veliku skupinu činile su zgrade “dvorskih” kulturnih i znanstvenih institucija: opere, arhiva, biblioteke, muzeja, galerije, geološkog zavoda, itd. Stühlinger smatra da su u programu natječaja samo dvije građevine zapravo bile odraz nastanka sve bogatijega i moćnijega građanstva – protestantska škola i gradska kuća, no i planirane a neizvedene gradske tržnice te kolodvori na Ringu mogu se ubrojiti u tu skupinu.

Ratovi u Italiji – gubitak Lombardije, a potom unutrašnje nestabilnosti, onemogućili su ili uvelike usporili realizaciju ovih ambicioznih projekata (nameću se i ovom prilikom paralele sa situacijom u Hrvatskoj – gdje su također brojni projekti iz 1850-ih tek djelomično realizirani – poput gradnje ogromne

crkve u Molvama ili nikada otvorene bolnice na Sveučilišnom trgu u Zagrebu). Nakon što je izgradnja Ringa ponovno aktualizirana početkom 1860-ih situacija u Monarhiji, usprkos zadnjim trzajima i pokušajima da se očuva apsolutistički tip vlasti, bitno se promijenila. Građanstvo je počelo preuzimati primat u društvu, a polagano i vlast, pa su se i “sadržaji” javnih građevina na Ringu bitno promijenili. Zgrade carskog arhiva, osobne carske garde i Generalkomande nikada nisu podignute (tek pred Prvi svjetski rat sagrađeno je sjedište Ministarstva rata), a mjesto njih na Ring su sjeli simboli novoga građanskog društva: parlament, burza i druge slične javne institucije.

Zaključiti se može da tema, sadržaj i tehnička oprema čine ovu monografiju nezaobilaznom literaturom za sve zainteresirane za (srednjo)europsku arhitekturu 19. stoljeća, ponajprije za povijest urbanizma. Riječ je o monografiji koja će nesumnjivo, nadalje, mnogim hrvatskim povjesničarima umjetnosti poslužiti kao važan izvor komparativnih materijala za usporedbu sa situacijom u Zagrebu i drugim hrvatskim gradovima. ×